

Αναδημοσίευση από exefron.blogspot.gr

Το 2007 συμπληρώθηκαν δέκα χρόνια από τον θάνατο του Κ. Καστοριάδη και δικαίως έγιναν εκδηλώσεις σε πολλές χώρες για τον μεγάλο στοχαστή. Στην Αθήνα πραγματοποιήθηκε ένα συνέδριο με τίτλο «Ο στοχαστής της αυτονομίας» (Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, 2-4 Νοεμβρίου 2007). Δεν υπάρχει ίσως καλύτερος τρόπος για να τιμηθεί ένας στοχαστής, από το να συζητηθεί κριτικά το έργο του. Μια καλή εισαγωγή σε αυτή τη συζήτηση θα ήταν η υπενθύμιση ορισμένων στοιχείων από το βασικό βιβλίο του, που άνοιξε νέους ορίζοντες στη φιλοσοφική και πολιτική σκέψη.

Πράγματι "Η φαντασιακή θέσμιση της κοινωνίας", Αθήνα, 1981 (L' institution imaginaire de la societe, Paris, 1975, εφεξής ΦΘΚ) που καθιέρωσε τον Καστοριάδη ως έναν μεγάλο στοχαστή είναι από τα σημαντικότερα έργα του εικοστού αιώνα. Στις σελίδες της –πάνω από πεντακόσιες πυκνογραμμένες- οικοδομείται μια καινούργια αντίληψη για τη θέσμιση, την ιστορία και την κοινωνία, μια καινούργια οντολογία. Για να οικοδομηθεί όμως αυτή πρέπει να ανατρέψει τις βασικές κατηγορίες της κληρονομημένης ελληνοδυτικής σκέψης, από τις απαρχές της στην αρχαία Ελλάδα και, δια μέσου του Καντ, Χέγκελ και Μάρξ να φθάσει έως τον Χάιντεγκερ και τις θεωρίες των στρουκτουραλιστών του 20ου αι. Όπως φαίνεται, το έργο είναι βαρύ και δύσκολο και μάλλον υπόθεση πολλών συγγραφέων, αλλά ο Καστοριάδης αποδεικνύεται χαλκέντερος, αφού καταφέρνει να διεξέλθει όχι μόνο τις σημαντικότερες απόψεις από την ιστορία της φιλοσοφίας αλλά και ποικίλους επιστημονικούς τομείς και κλάδους: Μαθηματικά, Γλωσσολογία, Ψυχανάλυση, Οικονομία, Κοινωνιολογία, Εθνολογία.

Στο πρώτο μέρος της ΦΘΚ ασκεί κριτική στην θεωρία του Μάρξ και ανασκευάζει τις εσφαλμένες αντιλήψεις που επεκράτησαν επί δεκαετίες, αντιλήψεις που αφορούν την κοινωνία, την ιστορία, το ανθρώπινο πράττειν και την πολιτική. Αποδεικνύει ότι ο ιστορικός υλισμός είναι ανίκανος να κατανοήσει την κοινωνία και την ιστορία, αφού συνδέει μηχανικώς τις τεχνικο-οικονομικές συνθήκες με την δημιουργία της κοινωνίας και των θεσμών. Μετατρέπει δηλαδή η μαρξική θεωρία την ανάπτυξη της τεχνικής και της οικονομίας σε κινητήρα της ιστορίας. Ένα άλλο αρνητικό σημείο της μαρξικής θεωρίας είναι η απολυτοποίηση των λογικών κατηγοριών που εισήγαγε για να αναλύσει την κοινωνία του 19ου αι. Επιβάλλει τις κατηγορίες αυτές και κυρίως τον οικονομικό παράγοντα σε όλες τις προηγούμενες ιστορικές περιόδους. Ο οικονομία και η παραγωγή καθορίζει, κατά τον Μάρξ, τη διαμόρφωση και την εξέλιξη των παραγωγικών και κοινωνικών σχέσεων. Αμεση συνέπεια είναι η απολυτοποίηση της θεωρίας, η αναγωγή της σε επιστήμη και ο εγκλωβισμός της πραγματικότητας σε αυτήν – δηλαδή ο εκφυλισμός της σε ιδεολογία.

Εν συνεχεία ο Καστοριάδης προσπαθεί να απελευθερώσει την θεωρία και την πράξιν από τα ολέθρια δεσμά του μαρξισμού και να της ξαναδώσει την ζωντάνια και την δύναμη, προσπαθεί να ξανασκεφθεί σε άλλες βάσεις την κοινωνία, την ιστορία, τη θέσμιση και την πολιτική. Ειδικώς διασαφηνίζονται οι όροι που απετέλεσαν το ιερό πιστεύω των μαρξιστών και των κομμουνιστών, όπως 'επανάσταση' ή 'σοσιαλισμός', οι οποίοι έχουν ένα ειδικό νόημα στον Καστοριάδη και δεν πρέπει να συγχέονται ούτε με το νόημα που είχαν την εποχή εκείνη (δεκαετία '50 και '60), ούτε με το αγοραίο νόημα που έχουν σήμερα, στην ιδεολογία των κομμουνιστικών, σοσιαλιστικών, ή αριστεριστικών σχηματισμών. Αλλωστε στο μεταγενέστερο δεύτερο μέρος του βιβλίου, οι επίμαχοι όροι έχουν απαλειφθεί ή αντικατασταθεί από άλλους. Ήδη από την δεκαετία του '50 ο Καστοριάδης έχει συλλάβει και επεξεργασθεί την έννοια της αυτοοργάνωσης, της αυτοδιαχείρισης και της άμεσης δημοκρατίας, που συνιστούν τη βάση της αυτονομίας. Την ιδέα αυτή αντιπαραθέτει στη γραφειοκρατία Ανατολής και Δύσεως και στο κυρίαρχο δυτικό κοινοβουλευτικό πολίτευμα.

Ο Καστοριάδης στη ΦΘΚ εισάγει μια καινούργια οντολογία με κύριο άξονα την φαντασία, το ριζικό φαντασιακό όπως το αποκαλεί, το οποίο είναι στην βάση κάθε ανθρώπινης δημιουργίας. Η κοινωνία είναι αυτοθέσμιση και δη φαντασιακή, με την έννοια ότι η ίδια δημιουργεί το είναι της όχι ορθολογικώς ή αντιγράφοντας την πραγματικότητα, αλλά επινοώντας και δημιουργώντας καινούριες μορφές και θεσμούς που δεν έχουν προϋπάρξει πουθενά αλλού. Ομοίως η ιστορία είναι ποίησης, γένεση οντολογική νέων ειδών, νέων μορφών, δημιουργία εκ του μηδενός – χωρίς αυτό να σημαίνει δημιουργία εντός του μηδενός και με το μηδέν.

Με τον τρόπο αυτό ο Καστοριάδης προβαίνει στην ανάδειξη ενός νέου οντολογικού τρόπου του είναι, του κοινωνικού-ιστορικού, που συγκροτείται από τις κοινωνικές φαντασιακές σημασίες. Αυτές δημιουργούν τους θεσμούς, την οργάνωση και την συνοχή της κοινωνίας. Αποτελούν οντολογικές δημιουργίες οι οποίες δεν δύνανται να εξηγηθούν με βάση τις κατηγορίες της κληρονομημένης σκέψης (λ.χ. τις κατηγορίες της καθοριστικότητας, της αιτιότητας, της λογικής συναγωγής, κ.α).

Για αυτό και η σκέψη αυτή στάθηκε ανίκανη να συλλάβει τον ιδιαίτερο τρόπο του είναι του κοινωνικού-ιστορικού. Πράγματι τα μόνα σχήματα και εργαλεία που έχει η σκέψη αυτή για να το συλλάβει είναι το υποκείμενο (συνείδηση), το αντικείμενο (πράγμα) και η έννοια (ιδέα). αλλά το κοινωνικό-ιστορικό δεν είναι ούτε υποκείμενο, ούτε πράγμα ούτε έννοια, αλλά ούτε και σύνολο υποκειμένων, πραγμάτων ή εννοιών. Το κοινωνικο-ιστορικό είναι μάγμα κοινωνικών φαντασιακών σημασιών. Αυτήν την φαντασιακή διάσταση υπέταξε και ακρωτηρίασε η ελληνοδυτική σκέψη από τον Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη έως τον Καντ, τον Μάρξ και τον Χάιντεγκερ.

Η φαντασιακή αυτή διάσταση, ως δυνατότητα ταυτοχρόνως και του ατόμου και του κοινωνικο-ιστορικού ανοίγει τον ορίζοντα στην δημιουργία – είτε προς το καλύτερο είτε προς το χειρότερο. Το σημαντικό είναι ότι η ανάδυση μιας άλλης κοινωνίας, μιας αυτόνομης κοινωνίας είναι δυνατή και εξαρτάται από την θέληση, την δράση και την φαντασία των ανθρώπων. Οι άνθρωποι με τη συλλογική τους δράση δύνανται να θέσουν το αληθές κοινωνικό και πολιτικό πρόταγμα της αυτονομίας. Το πρόταγμα αυτό είναι αδιανόητο χωρίς την απελευθέρωση από κλειστές ιδεολογίες και εσχατολογικές θεωρίες, όπως ο μαρξισμός και οι θρησκευτικές σωτηριολογίες. Η θρησκεία είναι για τον Κ. Καστοριάδη ο κατ'εξοχήν αντιπρόσωπος της ετερονομίας, διότι συγκαλύπτει την πραγματικότητα και την ανθρώπινη θνητότητα, κηρύσσοντας την αυταπάτη της επουράνιας ανταμοιβής μετά θάνατον. Και εδώ βρίσκεται μία σημαντική πλευρά του αιτήματος της αυτονομίας: η αληθής δημοκρατία, καθώς και η φιλοσοφία, αποκλείει το ιερό και το θέσφατο, απαιτεί να αναγνωρίσουν και να αποδεχθούν οι άνθρωποι ότι είναι θνητοί, δηλαδή ότι δεν υπάρχει αθανασία, «μετά θάνατον ζωή». Πράγμα ίσως δύσκολο, αλλά είναι η απαραίτητη προϋπόθεση για να μπορέσουν να εξέλθουν από την εσωτερικευμένη και θεσμισμένη ετερονομία, έτσι ώστε να ζήσουν ως αυτόνομοι, να αντιμετωπίσουν τους άλλους ως αυτόνομους και να επιτρέψουν έτσι την δημιουργία μιας αυτόνομης κοινωνίας.

Αυτή η κοινωνία είναι εφικτή για τον Καστοριάδη και όχι παραλήρημα, φαντασίωση ή ουτοπία, διότι στηρίζεται στην ιστορική μερική πραγμάτωσή της στις πόλεις της Αρχαίας Ελλάδας, στις οποίες έχουμε για πρώτη φορά την ανάδυση του προτάγματος της αυτονομίας με τη δημιουργία ταυτοχρόνως της φιλοσοφίας και της δημοκρατίας. Το πρόταγμα αυτό κάνει την επανεμφάνισή του μετά από αιώνες στην Δυτική Ευρώπη με την Αναγέννηση, τον Διαφωτισμό και τις επαναστάσεις του 17ου και 18ου αιώνα, που δημιούργησαν ένα άλλο τοπίο και νέες προοπτικές.

Το πρόταγμα αυτό υφίσταται βεβαίως σήμερα έκλειψη στην εποχή της παγκοσμιοποίησης, της ασημαντότητας και του γενικευμένου κομφορμισμού. Η επανεμφάνισή του είναι πάντα δυνατή, εξαρτάται από την θέληση, την επιθυμία και την δράση των ανθρώπων. Για να επιτευχθεί όμως αυτό θα πρέπει οι άνθρωποι να χειραφετηθούν από τις ιδεολογικές θεωρίες, τις θρησκευτικές ψευδαισθήσεις, τις κομματικές αγκυλώσεις και τις αυταπάτες της αντιπροσώπευσης για να αρχίσουν να σκέπτονται και να πράττουν διαφορετικά. Είναι ο μόνος δρόμος.